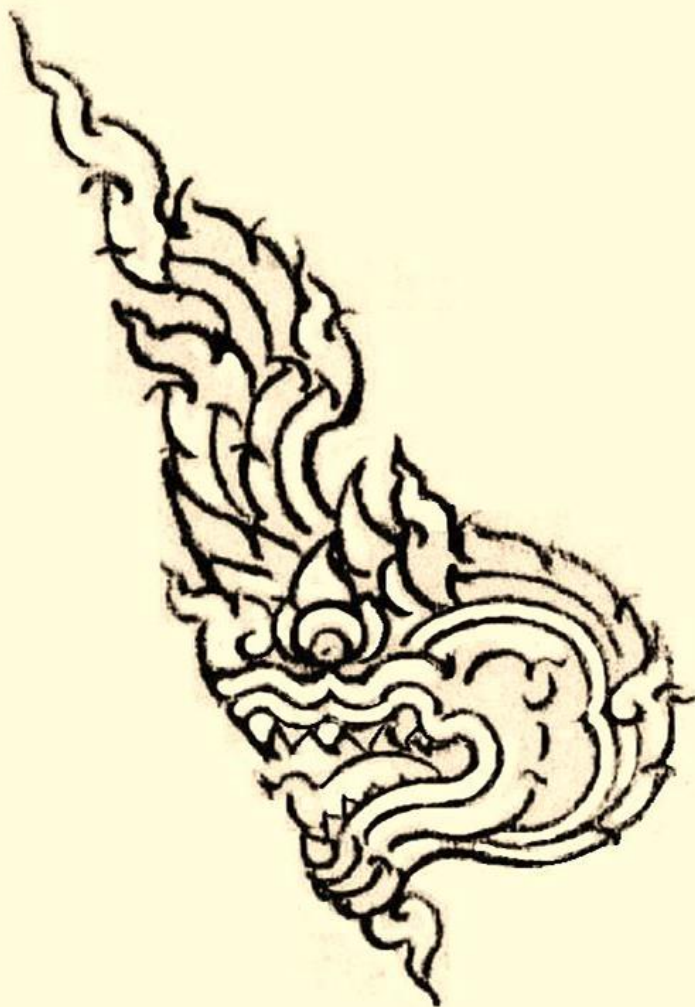

สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร

การเขียนภาพนาค

องค์ความรู้จากครูช่าง นายอมร ศรีพจนารถ

เขียนเส้นเขียนรอย

การเขียนภาพภาค

ภาค หรือพญานาค เป็นนามเรียกสัตว์ประหลาดลักษณะหนึ่งของศิลปะไทย ตามความหมายนี้หมายถึง ภูมิหงอนชนิดหนึ่งในวรรณคดี กล่าวว่ามีอิทธิฤทธิ์มาก ที่อยู่คือเมืองบาดาลใต้พื้นดิน

ในหนังสือเทวกำเนิดกล่าวว่า เป็นบุตรของพระกัศยปเทพบิดรกับนางกัณฑริ คือ ร่วมบิดากับพญาครุฑ แต่ทั้งสองนี้ไม่ถูกกัน อันเนื่องมาจากมารดาของครุฑเสียที่แก่มารดานาค และเหล่านาคก็ร่วมกันโกงจนบรรดาศรุฑตกเป็นทาสของนางกัณฑริ ต้องไปลักเอาน้ำอมฤตมาถ่ายความเป็นไทให้กับมารดาตน จนเป็นเรื่องที่พยายาทกันมาตลอด ครุฑจึงพยายามจับนาคกินเป็นอาหารเพื่อล้างแค้น จนช่างศิลปะไทยแต่โบราณท่านได้จินตนาการคิดเป็นแบบอย่างในหลายชนิด เป็นเครื่องประดับตกแต่งในทางสถาปัตยกรรมไทยได้งดงามยิ่งของ หน้าบัน คันทวย ฯลฯ

รูปแบบของพญานาคนำมาเป็นศิลปะประดิษฐ์ ตกแต่งได้หลายอย่าง เช่น เป็นหัวราชรถต่าง ๆ งอนรถ หัวโขนเรือพระที่นั่ง ได้แก่ เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช เรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์ เป็นบัลลังก์ของพระนารายณ์บรรทมในเกษียรสมุทร เป็นหัวศรและลูกศร เช่น ศรนาคบาทก์ เป็นเชือกชักต่อนกวนน้ำอมฤต เป็นสังวาลย์ของพระอิศวร

ในชาดกที่ว่าพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นภูมิตักสัน ในพุทธกาลตอนที่พระสิทธัตถะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสวยขั้วมรุปายาสซึ่งนางสุชาดานำมาถวายทั้งถาดทอง และได้ลอยถาดลงไปถึงพิภพนาคชื่อพญากาลภุชคินทร์ และเมื่อพระพุทธเจ้าเสวยวิมุตติสุขภายใต้ไม้มุจลินท์หรือไม้จิก พญานาคชื่อมุจลินท์ได้มาขดตัวแล้วแผ่พังพานบังแดดฝนให้ ต่อมาก็เรื่องว่านาคแปลงตัวมาบวชในพระพุทธศาสนาจนทรงห้ามไม่ให้บวช พญานาคจึงทูลขอให้กุลบุตรถ้าจะบวชก็ขอให้เรียกว่า บวชนาค จะได้รับส่วนกุศลด้วย อันเป็นประเพณีตั้งแต่นั้นมา ฯลฯ

การเขียนภาพพญานาคนี้ เขียนได้ทั้งหุบปาก และอ้าปาก ส่วนหัวมีการเขียนที่ส่วนปากมีฟัน เขี้ยว จมูก ไพรปาก มีหนวด เคราล้อตามปาก ส่วนที่เป็นแก้ม มีลายประกอบเป็นครึ่งวงกลม หรือคล้ายผลขำมะเลียง ตาก็มีลักษณะกระจิงไบเทศ ส่วนที่เป็นหงอนก็เขียนเป็น รูปกระหนกเปลว ใต้คอลงมามีมาลัยรัดและข้อ กระหนกเปลว ลำตัวมีวลัยรัดเป็นเปลาะ ๆ พองาม หางนาคก็เป็นหางงูธรรมดา บางทีถ้าเป็นส่วนหางของ ราชรถที่เป็นการแกะไม้ก็แกะเป็นกระหนกครึ่งซีก เช่นเดียวกับส่วนที่เป็นหงอน ตามตัวเป็นเกล็ด เช่นเดียวกับเกล็ดงู (รูปสี่เหลี่ยมมน) เส้นหน้าท้องเวลา เลื้อยเป็นปล้อง สันหลังเป็นลายรักร้อย

ปากอ้า

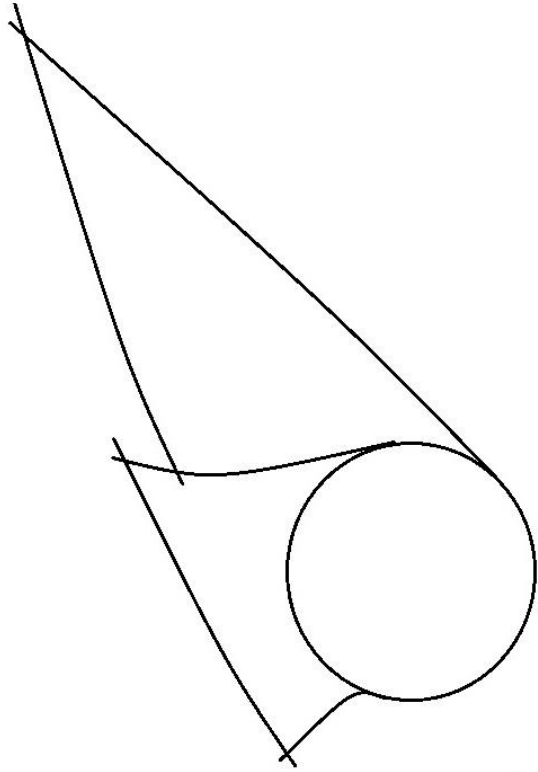
ปากหุบ

มอ.อ.อ.อ.

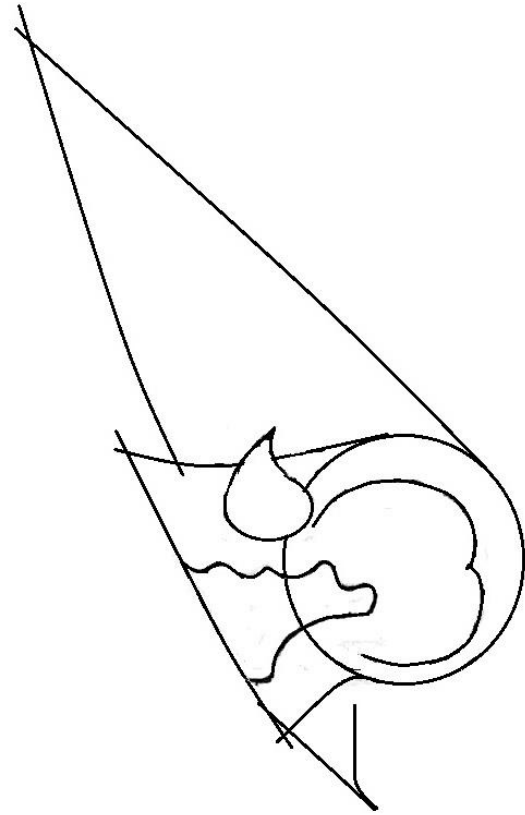
พญานาคแบบปากอ้า และแบบปากหุบ

ผู้เขียนแบบ : นายอมร ศรีพจนารถ

การเขียนภาพภาค

๑. วาดวงกลม ต่อส่วนปาก
ต่อขอบคิ้วหนักที่หัว

๒. วาดเส้นปาก ตา แก้ม

การเขียนภาพนาค

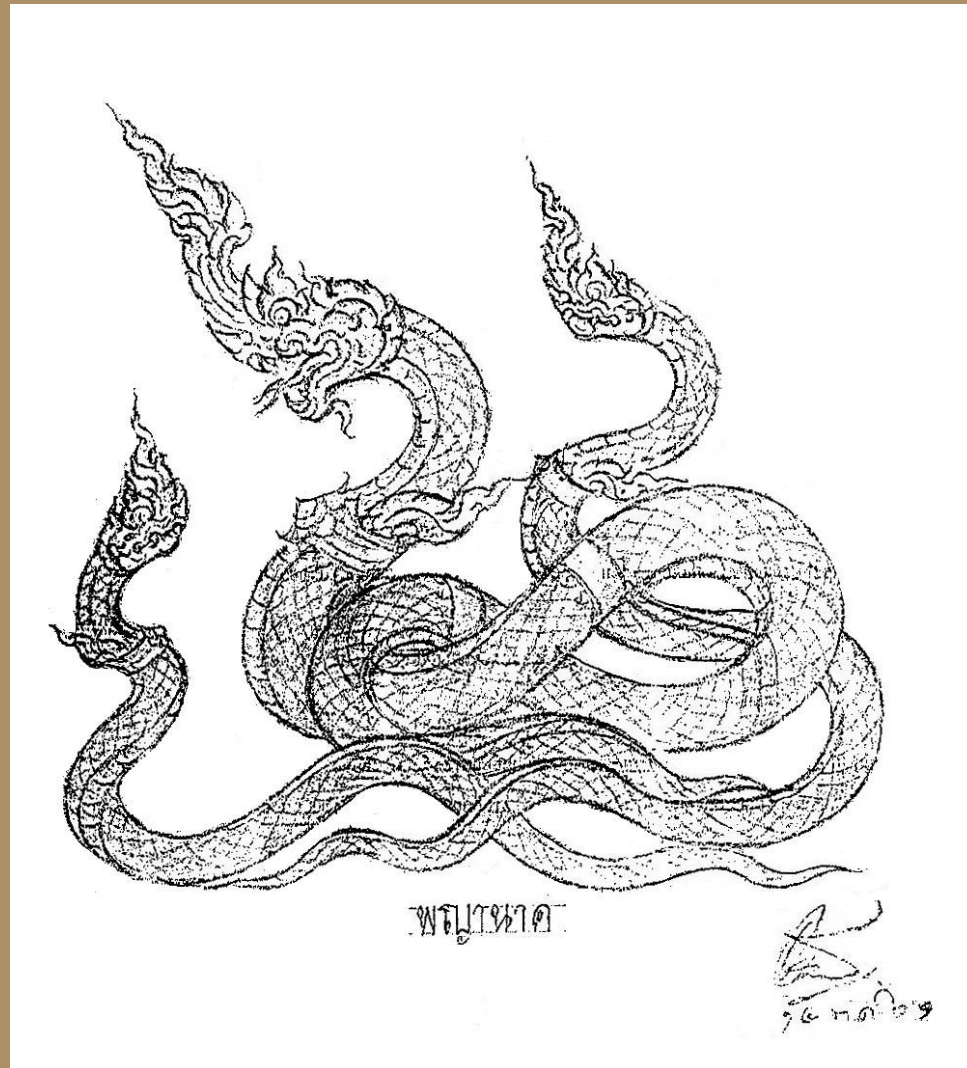
๓. รังนพราชมปาก ไซ้เขี้ยว ฟันฉิ่ง
จุก หนวด เคาโคงร่น
ลายบนหัว

๔. เขี้ยวเส้นเรียมร้อย

นอกจากนี้ยังประดิษฐ์อยู่ในลักษณะเครื่อง ตกแต่งในทางสถาปัตยกรรมไทย อยู่ในสวนรวบับันไคหัว นาคก็ดี ชุ่มประตู่หน้าต่าง ในรูปของหางหงส์ นาคเปื้อน นาคปัก นาคสะดุ้ง นาคลายอง นาครวย คันทวย เป็น ต้น

การให้สัตว์เป็นสีเขียวเข้ม เครื่องประดับเงิน ทอง แต่บางทีก็อาจให้เป็นสีอื่นก็ได้มิได้จำกัด แต่ก็มี การเขียนพญานาครูปร่างเป็นคนทั้งภาพ สวมมงกุฎยอด นาค ในจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ ที่ระเปียงวัด พระศรีรัตนศาสดารามหรือจิตรกรรมฝาผนังที่พระที่นั่ง พุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครเรื่อง พุทธประวัติและวัดอื่น ๆ

ลายเส้นพญานาค

ผู้เขียนแบบ : นายอมร ศรีพจนารถ

ลายหางหงส์ที่กรอบเจ็ดดอกกลายเป็นเคียรนาค

พญานาคแบบรูปเป็นคนสวมชฎายอดนาค

ผู้เขียนแบบ : นายอมร ศรีพจนารถ

ภาพร่างนางนาคกำลังสนทนากัน
สวมกระบังหน้า สีกายไม่กำหนด
หน้านางด้านซ้าย

ชาก
ผู้ร่างแบบ

นาคแบบตัวครึ่งบนเป็นคนส่วนล่างเป็นงู

ผู้เขียนแบบ : นายอมร ศรีพจนารถ

สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร